

ДО ІСТОРІЇ СТВОРЕННЯ МЕРЕЖІ ПАРКІВ М. КИЇВ

Розглянуто історичне походження, перспективи розвитку парків культури і відпочинку м. Київ. Здійснено ретроспективний огляд зародження і розвитку паркового містобудування.

Ключові слова: *садово-паркове мистецтво, містобудування, паркове господарство, культурно-дозвіллева сфера.*

Рассмотрено историческое происхождение, перспективы развития парков культуры и отдыха г. Киева. Осуществлен ретроспективный обзор зарождения и развития паркового градостроительства.

Ключевые слова: *садово-парковое искусство, градостроительство, парковое хозяйство, культурно-досуговая сфера.*

The article reviews the historical origin, prospects of a park recreation in Kyiv are determined. Retrospective review of the origin and development of urban gardening are realised.

Key words: *landscape art, urban planning, park management, cultural and leisure sectors.*

Київ є одним з найбільших європейських міст. Протягом багатьох століть це стародавнє місто стоїть на пагорбах Дніпра. За останні роки воно стало важливим культурним центром у Східній Європі, привертаючи увагу туристів, мандрівників та інвесторів з усього світу своїми архітектурними й історичними пам'ятками. Київ і нині належить до найвеличніших та найзеленіших міст світу, а в XIX–XX ст. його називали містом-садом, велика кількість зелених насаджень якого була зосереджена в паркових зонах [9, с. 6].

Парки культури та розваг — це чудові місця відпочинку для багатьох мешканців м. Київ. Одних приваблює можливість відпочити в комфортній, святковій обстановці, іншим цікаві лише розваги, численні атракціони, а дехто обирає парки місцем сімейного відпочинку. Саме можливість весело провести час і приваблює численних відвідувачів. Сучасні парки відпочинку Києва є розважальними майданчиками з численними визначними пам'ятками, передбаченими для різних вікових категорій: від дітей та підлітків до дорослих і літніх людей. Отже, розглянемо історію парків культури та відпочинку м. Київ, події, які передували їх виникненню, і періоди їх розвитку.

Нині постала нагальна необхідність вивести на новий рівень питання збереження парків культури та відпочинку Києва та визначення способів подальшого розвитку сучасного паркового містобудування.

Мета статті — ретроспективний аналіз зародження, становлення й розвитку парків культури та відпочинку м. Київ.

Парковому господарству в контексті саме київського містобудування присвячено великий обсяг літератури, що висвітлює різні аспекти цього виду мистецтва.

Перший відомий культурний парк Києва був закладений у 1631 р. Петром Могилою в його митрополичому дворі в Голосіїві, перша літописна згадка про нього як про володіння Києво-Печерської Лаври належить до 1541 р. У 1960 р. Голосіївський парк у Києві був названий пам'яткою садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення. Під час будівництва парку намагалися максимально зберегти природність. Так, замість залізних парканів установлені багатоярусні живоплоти, які гармоніюють із загальною картиною парку. Нині Голосіївський парк — улюблене місце для пікніків, сімейного відпочинку на відкритому повітрі [4, с. 336].

У 1740-х рр. за проектом архітектора В. В. Растреллі розпочато створення Першотравневого (Царського) парку. У 1880-х рр. цей масив перейшов у власність міської думи, яка здала його частину в оренду купцям Києва (дістав назву Купецький сад, пізніше — Піонерський парк, нині — Хрещатий парк). У другій половині XIX ст. мережа парків м. Київ суттєво збільшується. На дніпровських схилах створюються парки Володимирська гірка (1850-ті рр.), Шато-де-Флер (1863 р.), Маріїнський парк (1874 р.).

Володимирська гірка — одне з найстародавніших місць у Києві, у давні часи називалася Михайлівською, на честь розташованого Михайлівського Золотоверхого Монастиря, і тільки в середині XIX ст. її перейменували. Спочатку на цьому пагорбі було створено парк, який також називався Михайлівським, а потім, коли в парку встановили пам'ятник князю Володимиру Великому (Святославичу), то і парк, і гірка змінили свої назви. Тривалий час гора практично не мала жодної рослинності. Тільки в 1840 р. на замовлення мерії міста на горі розпочалося створення парку — військовий інженер Лешевський розробив проект благоустрою крутих схилів, спланував верхню й нижню тераси. Володимирська гірка стала першим у Києві безплатним парком для всіх бажаючих, відвідати інші парки можна було лише за гроші.

У 1863 р. відбулося відкриття парку Шато-де-Флер. Його особливість полягала в тому, що тут росли не лише дерева, а й квіти, на честь чого парк і називався Шато-де-Флер. Відвідувачі парку могли відпочивати на полях для прогулянок, які були прикрашені величезними клумбами, або відвідати «вокзал» (ресторан), танцювальний зал, літній театр, пивний бар. У період 1868-1878 рр. на території парку виникло стаціонарне приміщення, призначене для кафе з галереями, залом для танців і балконом.

Маріїнський парк — один з найвідоміших і мальовничих парків Києва, який передусім знаменитий тим, що на його території

розташований Маріїнський палац. Парк був закладений у 1874 р. за проектом О. Г. Недзельського навпроти головного фасаду Царського палацу, побудованого для імператриці Марії Олександрівни. Історію назви парку пов'язують з ім'ям ще однієї царської персони — Марією Федорівною, дружиною імператора Олександра III. У часи радянської влади Маріїнський парк декілька разів змінював назви (парк Жертв Революції, Пролетарський, Радянський, Ватутінський), що пов'язано зі встановленням нових пам'ятників.

Хрещатий парк (відомий як Купецький сад, колишня назва Пінчерський) засновано в 1882 р. як Сад Купецького зібрання поблизу Європейської площі, на схилах Дніпра, вздовж Володимирського узвозу (на той час — частина Олександрівської вулиці).

У 1904 р. на півночі Києва в лісовому масиві Пуща-Водиця створюється дачно-курортна зона і парк із цією самою назвою. До Жовтневої революції в Пущі-Водиці проходили нелегальні маївки, конференції більшовиків (1907 р.), засідання Київського комітету РСДРП (1911 р.), засідання Всеукраїнського тимчасового партійного комітету (червень 1918 р.).

До Жовтневого перевороту 1917 р. в Києві виникли ще декілька парків, зокрема Пушкінський (1900 р.), Політехнічний (1903 р.), Зоологічний (1908 р.).

Історія Пушкінського парку починається восени 1899 р., коли голова садової комісії міської Думи Ромишовський запропонував придбати до межі міста ділянку на Брест-Литовському шосе і влаштувати замський парк. Незабаром Дума прийняла рішення про виділення 58 десятин землі. У зв'язку зі 100-річчям з дня народження великого поета прийнято рішення назвати його парком імені Пушкіна. У 1901 р. головний садівник м. Київ розробив проект планування парку. Розпочалося будівництво: були розбиті дитячі майданчики, майданчики для занять спортом, споруджені павільйони, буфет, кондитерська, альтанки, фонтани, будинок адміністрації, виконаний колодязь. Восени 1902 р. в Пушкінському парку відбулося грандіозне свято першої посадки дерев.

Парк Київського політехнічного інституту був закладений у 1903 р. Політехнічний парк спланований у пейзажному, так званому європейському стилі. Затишний, тінистий, зі старими липами, кленами і каштанами — це унікальна пам'ятка паркового мистецтва.

Громадянська війна завдала значної шкоди парковому господарству Києва. Так, вирубали практично весь Кадетський гай, були пошкоджені зелені насадження і в інших парках. Закладена в 1912 р. Петровська алея, над якою споруджено Чортів міст, поділила парк на два: Царський і Купецький. Нині це суцільний масив Центрального

парку на правому березі Дніпра, тягнеться вздовж найдавнішої частини міста й охоплює численні парки і сквери.

Відновлення «зелених легенів» Києва активізували лише наприкінці 1920-х рр., і особливо у зв'язку з відновленням столичного статусу (1934 р.). У цей період створено Національний ботанічний сад ім. Миколи Гришка НАН України (1936 р.), впорядковано паркову зону вздовж дніпровських схилів.

Парки на лівому березі об'єднано в загальноміський парковий комплекс — Дніпровський парк. Центральною його частиною є Труханів острів, де планувалося створити центр дозвілля з ресторанами, кафе, готелями, пляжами, місцями, облаштованими для рибальства. Улюблене місце відпочинку киян і гостей міста — Гідропарк.

Радянсько-німецька війна завдала не меншої шкоди паркам Києва, ніж громадянська. Значні території зелених насаджень парків були знищені або під час бойових дій, або вирубані на дрова. Відновлення зелених зон розпочинається одночасно з відновленням міста. У повоєнний період створюються Дніпровський парк (1945 р.), парки культури і відпочинку Ленінського комсомолу (1955 р.), Голосіївський ім. М. Рильського (1957 р.), Вічної Слави (1957 р.), ім. М. Фрунзе (1960-ті рр.), ім. XXII з'їзду КПРС (1962 р.), Гідропарк (1965 р.), Перемога (1965 р.), Партизанської Слави (1970 р.), Грушки (1971 р.) та ін [5, с. 99].

Так, Дніпровський парк культури й відпочинку розташований на Трухановому острові в Дніпровському районі міста, який у радянські часи входив до складу Центрального парку культури й відпочинку, в роки незалежності — став окремим парком. У 1950-1960-х рр. територію біля Пішохідного мосту та Матвіївської затоки було упорядковано, прокладено алеї, розбито квітники, збудовано спортивні майданчики, кафе, танцмайданчик, упорядковано пляж уздовж берега Дніпра (Центральний пляж). У Матвіївській затоці створена спортивна база з водних видів спорту.

Голосіївський парк, закладений у 1957 р. в північній частині Голосіївського лісу — пам'ятка садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення. Територія парку є частиною залишку природного лісу, що колись з півдня оточував Київ. Рельєф значно розсічений. Композиційною віссю парку є каскад із чотирьох ставків.

Гідропарк — це водно-розважальний комплекс з безліччю пляжів, водних атракціонів, човнових станцій, розташований на Венеціанському й Долобецькому островах між Дніпром і Русанівською протокою. Парк створено архітекторами В. Л. Суворова та І. П. Шпакою (1965-1968 рр.).

Не менш цікаву історію має і парк Перемоги. Його заклали в 1965 р. архітектори М. Гречина, В. Єжов, І. Я. Жилкін, А. Заваров,

С. Вайнштейн, І. В. Мезенцев на честь перемоги СРСР у Великій вітчизняній війні.

Ще один подібний парк — «Партизанської слави», композиційним центром якого є меморіальна зона з Музеєм партизанської слави, амфітеатром для проведення традиційних зустрічей колишніх бійців партизанських загонів і з'єднань, де відбуваються мітинги й святкові заходи — теж присвячено військовим подіям. Тут також встановлено пам'ятний знак на честь бойової згуртованості партизанських бригад у роки Великої Вітчизняної війни. Парк створено в 1970 р.

У 1958 р. створюються Виставка досягнень народного господарства, в 1969 р. — Музей народної архітектури і побуту, територія яких також є ландшафтним парком, 1970–1980-ті рр. Печерський ландшафтний парк ім. Є. Вучетича (1978 р.), здійснюється озеленення нових масивів Оболонь, Вигурівщина-Троещина, Позняки, Виноградар та ін.

В основі композиції парку ім. Є. Вучетича — регулярне планування, що передбачає гармонійне поєднання різних порід дерев, чагарників, квітників, монументів, скульптурних творів, декоративно-оздоблювальних елементів. Згідно із задумом скульптора, авторський колектив архітекторів і художників у складі В. Д. Єлізарова, Е. Н. Стамо, В. З. Бородая, Ф. М. Согояна, Г. Н. Кислого, Н. М. Феценко та ін. здійснили проектування меморіального комплексу історії Великої Вітчизняної війни 1941–45 рр. в м. Київ. Ландшафтний парк належить до категорії парків пам'яток садово-паркової архітектури [8, с. 33].

Лише із середини ХХ ст. в ландшафтному розвитку Києва почався новий важливий період, який пов'язаний зі зростанням рівня індустріалізації. Швидкий розвиток промисловості зумовив стрімке збільшення кількості міських жителів і, таким чином, збільшення відвідувачів парків.

У 1972 р. урочище «Феофанія» оголошено парком-пам'яткою, з 1992 р. має статус парку-пам'ятки садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення, підпорядкованого Державному заповідному господарству «Феофанія» Національної академії наук.

У 1972 р. закладено парк «Кіото», який розташований у Дніпровському районі відразу після укладання договору про співпрацю та розвиток міст — столиці України Києва та культурної столиці Японії Кіото [3, с. 222].

Ще один рекреаційно-оздоровчий центр — лісопаркова зона Конча-Заспа — розміщується на південній околиці Києва. Територія Конча-Заспи — селища міського типу: Чапаєвка, Плюти і Козин, — ліси й парки вздовж правого берега Дніпра.

Наприкінці ХХ ст. до ландшафтних об'єктів у структурі найбільших міст посилюються нові вимоги, пов'язані з підвищенням рівня

життя громадян та ситуацією в суспільстві. Виникла тенденція до забезпечення можливості відпочинку в природному середовищі безпосередньо поблизу житла, міста роботи чи навчання, а також збагачення функціонального наповнення рекреаційних територій.

У структурі м. Київ почали формуватися принципово нові ландшафтно-рекреаційні території. Головною їх особливістю є те, що об'єднуються в єдине ціле різноманітні за призначенням об'єкти: житлові будинки, навчальні, розважальні, спортивні, торговельні, бізнесові й адміністративні центри.

XXI століття для Києва ознаменувалося тим, що у зв'язку з браком місця для нової забудови зелені масиви, зокрема й парки, опинилися під загрозою знищення. Саме тому у 2005 р. в м. Київ затверджено Концепцію розвитку зелених насаджень, якою передбачається як реконструкція існуючого паркового господарства, так і створення нових паркових зон.

Отже, можна стверджувати, що паркова культура Києва пододала складний шлях становлення та розвитку і для неї характерна наявність взаємозв'язків та взаємовідносин людини в ланцюжку: природа — культура — дозвілля.

Нині перспективи розвитку парків культури і відпочинку м. Київ пов'язані з узагальненням та творчим використанням цінного досвіду, набутого за роки їхнього існування; моделюванням паркової мережі та створенням інноваційних культурно-розважальних паркових комплексів; урізноманітненням існуючої структури парків відповідно до провідних зразків світової паркової культури.

Список літератури

1. Білоус В. Садово-паркове мистецтво: коротка історія розвитку та методи створення художніх садів / В. Білоус. — К. : Науковий світ, 2001. — 299 с.
2. Історія міста Києва з найдавніших часів до 2000 року : наук.-допоміж. бібліограф. покажч. у вид. від XVIIст. до 2000 р.: у 3 т., 14 кн. / голова ред. кол. В. А. Смолій ; НАН України, Інститут історії України. — К. : Ін-т історії України НАНУ, 2009. — С.
3. Киев: Архитектурно-исторический очерк / Шулькевич М. М., Дмитренко Т. Д. — 6-е изд., перераб. и доп. — К. : Будівельник, 1982. — 448 с.
4. Киев: Энциклопедический справочник / Под ред. А. В. Кудрицкого. — 2-е изд. — К. : Главная редакция Украинской Советской Энциклопедии, 1985. — 759 с.
5. Крижанівська Н. Я. Аналіз формування рекреаційного середовища у великих і найбільших містах. Харківська національна академія міського господарства / Н. Я. Крижанівська, С. П. Цигичко // Научно-технический сборник. — №63, 2005. — С. 3–6.
6. Культурно-дозвілєва сфера України: динаміка змін та перетворень. Монографія / Ю. М. Ключко, В. Д. Ковтун, Л. О. Троєльнікова, Н. М. Цимбалюк; Під наук. Ред.. Цимбалюк Н.М. — К., 2004. — 180 с.

Розділ I. Теорія та історія культури

7. Курбатов В. Я. Всеобщая история ландшафтного искусства: Сады и парки мира / В. Я. Курбатов. — М. : Эксмо, 2007. — 736 с.
8. Пономаренко Л. Київ. Короткий топонімічний довідник. Довідкове видання / Л. Пономаренко, О. Різник. — К. : Вид-во «Павлім», 2003. — 124 с.
9. Первый киевский археолог М. Ф. Берлинский : Киевская старина, 1896. — №12.

Надійшла до редколегії 22.08.2013 р.